

В. Є. Крупін

Особливості та пріоритети економічного розвитку сільських територій Івано-Франківської області

Проведено аналіз основних характерних рис економічного розвитку сільських територій Івано-Франківської області, зокрема виробничої структури, урожайності, економічної ефективності сільського господарства, обсягів виробництва в розрізі суб'єктів господарювання, а також альтернативних видів економічної діяльності. Визначено особливості функціонування сільської економіки області у порівнянні з загальнонаціональними тенденціями. Окреслено основні пріоритети економічного розвитку сільських територій області в розрізі наявного потенціалу та можливостей його реалізації.

Ключові слова: сільські території, економічна діяльність, сільське господарство, Івано-Франківська область.

Розвиток сільських територій України характеризується самоорганізацією та інерційністю. Роль держави у цих процесах в останніх двох десятиліттях суттєво знизилася як внаслідок переходу до ринкових умов функціонування, так і відсутності бюджетних можливостей до активного стимулювання розвитку чи навіть адекватного забезпечення інфраструктурних потреб українських сіл. Внаслідок цього тенденції розвитку сільських територій, економічної діяльності, рівня життя населення залежать, передусім, від наявності та вміння реалізації локального потенціалу, зокрема ресурсного, трудового, виробничого, підприємницького чи іншого. Водночас будь-який розвиток повинен бути керованим з метою забезпечення потреб максимально можливої кількості населення, з одночасним врахуванням усіх особливостей конкретних територій та перспектив їх розвитку у майбутньому.

Це спричиняє необхідність ґрунтовного аналізу існуючих тенденцій розвитку сільських територій Івано-Франківської області, що дасть змогу визначити основні проблеми, перешкоди реалізації наявного потенціалу, особливості функціонування й пріоритети подальшого розвитку сіл та їх мешканців. Основними складовими такого аналізу повинні бути економічна, соціальна, ресурсна та інфраструктурна, що комплексно відображають більшість аспектів функціонування будь-якої сільської території.

Метою даної статті є визначення економічної складової розвитку сільських територій Івано-Франківської області.

© *В. Є. Крупін*, 2013.

Економіка сільських територій Івано-Франківської області характеризується особливостями – значною мірою схожими з загальнонаціональними тенденціями: практично виключна спеціалізація на сільському господарстві внаслідок відсутності доступних та прибуткових альтернатив, типова для більшості областей України структура виробництва та послуг, низький рівень продуктивності праці та економічної ефективності, що відображаються на якості життя населення та можливостях багатофункціонального розвитку у перспективі.

Сільське господарство Івано-Франківщини є основним видом економічної діяльності на сільських територіях. Сектор рослинництва характеризується змінними тенденціями розвитку, передусім внаслідок кліматично-погодних факторів та настанням фінансово-економічної кризи у 2008 р. Водночас сектор тваринництва впевнено нарощує обсяги виробництва уже впродовж багатьох років (рис. 1).

Однак важливо виділити одну особливість – незважаючи на збільшення обсягів виробництва агропромислової продукції, вклад Івано-Франківщини у її загальнонаціональний випуск складає лише 2,2%, а ранжування областей за цим показником виявляє, що нижчими за цю область обсягами характеризуються лише ще дві – Чернівецька та Закарпатська. Водночас, розглядаючи окремо продукцію тваринництва, область перебуває на 11 місці в загальнонаціональному рейтингу.

Ефективність сільського господарства Івано-Франківщини є достатньо високою, незважаючи на низькі обсяги виробництва. Так, за показником валової продукції сільського господарства в розрахунку на 100 гектарів сільськогосподарських угідь у 2011 р. область посідала друге місце між усіма регіонами країни з показником 1027,0 тис. грн. (у

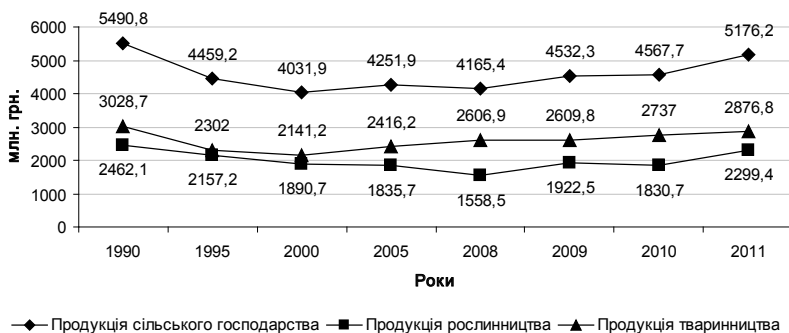

Рис. 1. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Івано-Франківській області (у постійних цінах 2010 р.)

порівнянних цінах 2010 р.). Забезпечував такий високий показник сектор тваринництва, який показав результат у 570,8 тис. грн. на 100 га угідь, що є найвищим показником в Україні.

За показником валової продукції сільського господарства на одну особу результати є менш втішними: Івано-Франківщина посідає лише 19-те місце з показником 3751 грн., у той час як максимальне значення належить Кіровоградській області (10477 грн.), а мінімальне – Донецькій (2595 грн. на особу).

Водночас урожайність сільськогосподарських культур є помірною з тяжінням до низької по окремих з них (табл. 1). Разом з цим варто пам'ятати, що земельні ресурси області не сприяють ефективному розвитку рослинництва внаслідок значної частки гористих місцевостей та змінного ландшафту. Відтак очікувати збільшення ефективності використання сільськогосподарських площ можна лише від впровадження інтенсивних способів ведення агропромислової діяльності, а це потребує зміни як підходів до неї, так і покращення матеріально-технічної бази сільськогосподарських виробників.

З метою кращого аналізу існуючих тенденцій у сільському господарстві доцільно проаналізувати динаміку зміни обсягів виробництва, що можна здійснити шляхом розрахунку щорічних темпів приросту продукції (табл. 2).

Стабільним зростанням характеризується кукурудза, овочі, плоди та ягоди, а також ріпак. Суттєве зменшення обсягів відбулося у виробництві цукрових буряків (це загальнонаціональна тенденція, що спричинена надвиробництвом цієї продукції та щорічним спадом цін, з одночасним банкрутством частини переробних заводів). Стабільними обсягами традиційно характеризується виробництво картоплі.

Доцільно в контексті аналізу розвитку агропромислової сфери розглянути також особливості і зміни посівних площ Івано-Франківщини

Таблиця 1

Урожайність основних сільськогосподарських культур
Івано-Франківщини у 2011 р., центнерів з 1 га

Вид продукції	Івано-Франківська область	Україна
Зернові культури	39,6	37,0
Цукрові буряки (фабричні)	249	363
Картопля	146	168
Овочі	139	195

Таблиця 2

Динаміка щорічних темпів приросту продукції рослинництва Івано-Франківської області (у порівнянні до попереднього року), %

Роки	Зернові культури	Кукурудза	Цукрові буряки	Картопля	Овочі	Плоди та ягоди	Ріпак
2002	1,2	7,4	-33,0	24,0	-4,7	-16,7	-56,4
2003	-18,0	18,1	-21,9	-0,9	-0,9	1,6	-75,0
2004	36,4	0,3	6,4	2,7	-13,3	-4,9	416,7
2005	-6,6	-5,3	1,5	-11,8	-2,5	2,3	-9,7
2006	-12,6	11,1	13,1	-1,8	-0,8	2,5	92,9
2007	2,4	9,3	-43,4	4,5	-2,4	-4,3	40,7
2008	33,0	50,2	-44,1	-28,8	-13,5	3,2	189,5
2009	0,9	-9,6	-66,2	48,5	11,4	13,4	51,8
2010	-13,8	5,1	339,3	-6,5	2,8	7,7	-51,5
2011	54,9	57,3	23,8	15,8	17,4	8,7	106,2

(рис. 2). Структура посівних площ характеризується впродовж 20-ти років постійним скороченням земель під зерновими та кормовими культурами, водночас площі під картоплею та овоче-баштанними культурами зростали до початку 2000-х років, а після цього стабілізувалися на відповідному рівні.

Типовою тенденцією для України є скорочення посівних площ під кормовими культурами. Водночас в Івано-Франківській області темпи скорочення є значно нижчими за загальнонаціональні, а в останніх роках навіть достатньо незначними (рис. 3). Скорочення посівних площ під

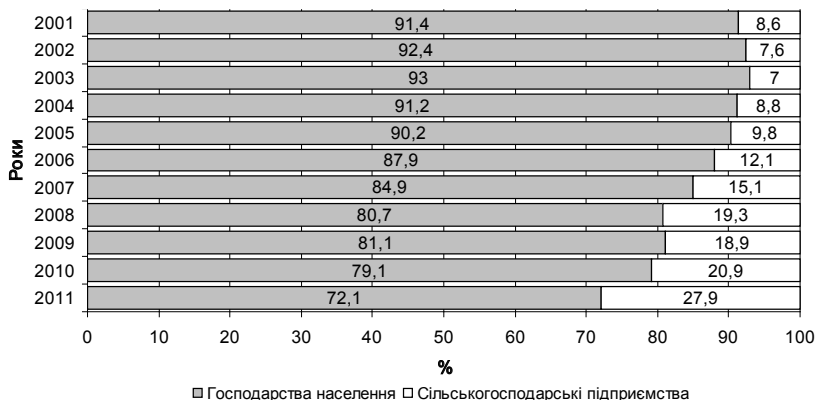

Рис. 2. Динаміка зміни посівних площ Івано-Франківської області

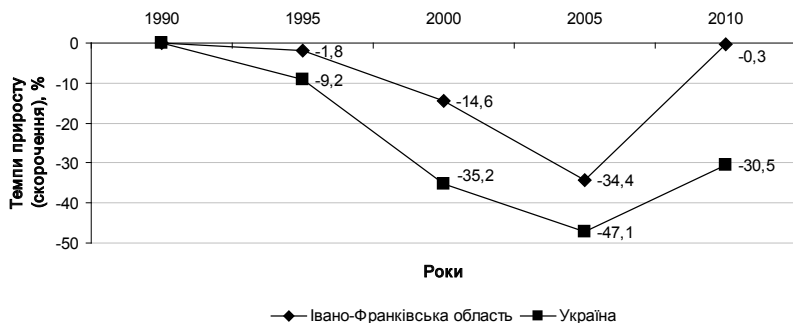

Рис. 3. Динаміка темпів приросту (скорочення) посівних площ під кормовими культурами в Україні та Івано-Франківській області

кормовими культурами є негативним явищем для сектора тваринництва, спричиняючи ріст цін на корми та підвищення собівартості продукції тваринного походження. Враховуючи певну спеціалізацію Івано-Франківщини на продукції тваринництва доцільно було б оптимізувати вирощування кормових культур та довести їх до рівня адекватного потребам цього сектора сільського господарства, а також забезпечити прийнятний рівень цін поряд з належними обсягами постачання.

Тваринництво в Івано-Франківській області характеризується змінними тенденціями і відображає постійний пошук оптимальної спеціалізації та способів функціонування суб'єктів господарювання цього сектора.

Як і в Україні загалом, внаслідок об'єктивних причин відбувається скорочення кількості поголів'я більшості видів свійських тварин (табл. 3). Особливо високі темпи скорочення великої рогатої худоби, кількість якої з 2001 до 2011 року скоротилася на 56%. Подібне різке скорочення торкнулося овець та кіз (55,1% протягом вказаного періоду), а також коней – 62,9%. Стабільною є кількість свиней, що вирощуються домогосподарствами, передусім для заспокоєння власних споживчих потреб, і лише у незначній частині – для реалізації стороннім споживачам. Значним зростанням в останньому десятилітті характеризувалося птахівництво, що зумовило практично подвоєння кількості птиці в області та перехід до ефективних форм підприємництва у даній сфері.

Окрім оцінки поголів'я доцільно звернути увагу на випуск продукції сектора тваринництва (табл. 4). Особливо явним є спад виробництва вовни, а також початковий спад та поступове нарощування виробництва м'яса та яєць. Щодо останніх, завдяки активізації даного виду діяльності

Таблиця 3

Динаміка поголів'я худоби та птиці в Івано-Франківській області
у 1990-2011 рр.

Роки	Велика рогата худоба		Свині	Вівці та кози		Коні	Птиця
	усього	у т. ч. корови		усього	у т. ч. вівці		
1990	581,8	219,9	298,8	69,1	55,6	20,1	4798,8
1995	437,4	231,4	241,2	49,5	28,0	21,9	3176,7
2000	320,6	202,2	195,8	46,1	22,4	23,8	3293,5
2001	325,0	202,6	202,4	48,1	23,2	24,0	3361,1
2002	320,7	201,4	213,8	47,0	22,2	23,7	3523,5
2003	288,9	187,6	196,0	44,5	21,6	22,6	3633,7
2004	270,0	175,2	178,3	41,0	18,8	21,5	3871,8
2005	258,8	164,3	178,8	30,0	9,4	20,4	4731,3
2006	249,9	154,3	189,4	25,7	6,8	19,5	5351,1
2007	227,4	140,7	182,3	25,1	6,7	18,7	5759,2
2008	210,1	129,9	157,6	23,9	6,5	17,6	5150,6
2009	199,9	125,6	210,5	24,6	6,9	16,9	5248,0
2010	185,8	121,4	242,8	24,6	7,1	15,8	6761,0
2011	182,5	119,4	262,6	26,5	8,0	15,1	5993,5

Таблиця 4

Виробництво основних видів продукції тваринництва
в Івано-Франківській області

Види продукції	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011
Господарства усіх категорій							
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	94,3	61,0	52,4	56,4	60,7	64,3	71,7
Молоко, тис. т	571,3	543,9	522,6	576,4	485,5	465,4	451,8
Яйця, млн. шт.	298,2	219,7	236,1	347,1	634,2	730,6	888,8
Вовна, т	166	68	56	52	18	19	20
Сільськогосподарські підприємства							
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	61,7	17,3	5,1	10,2	14,5	18,0	26,2
Молоко, тис. т	239,2	123,6	30,5	16,2	11,7	11,3	10,9
Яйця, млн. шт.	126,4	38,7	26,4	122,8	413,3	506,7	664,8
Вовна, т	142	10	1	2	1	1	2
Господарства населення							
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	32,6	43,7	47,3	46,2	46,2	46,3	45,5
Молоко, тис. т	332,1	420,3	492,1	560,2	473,8	454,1	440,9
Яйця, млн. шт.	171,8	181,0	209,7	224,3	220,9	223,9	224,0
Вовна, т	24	58	55	50	17	18	18

в Івано-Франківській області їх валовий випуск утричі перевищив обсяги 1990 р. Все ще необхідними є нарощування виробництва молока та м'яса, обсяги виробництва яких ще не досягнули колишніх показників. Особливо це стосується м'яса та м'ясопродуктів, обсяги виробництва котрих все ще не забезпечують споживчих потреб області (ця ситуація притаманна й іншим регіонам України).

Як і в інших областях Карпатського регіону, лівову частку у виробництві сільськогосподарської продукції посідають господарства населення, у той час, як сільськогосподарські підприємства виробляють лише 20-30% продукції (рис. 4). Це могло б бути навіть перевагою та можливістю зайнятості та отримання доходів для сільського населення, водночас в реальності продукція вироблена у господарствах населення є переважно споживчою та виробляється для власних потреб, у той час як товарною продукцією є лише до 20% від їх випуску. Також й тенденції останніх років вказують на поступове зростання частки сільськогосподарських підприємств у виробництві агропромислової продукції, що можна вважати позитивним фактором.

Водночас варто ще раз підкреслити активність господарств населення у секторі тваринництва (табл. 5), які характеризуються утриманням чи відгодовуванням лівової частки поголів'я худоби, за винятком лише свиней, стосовно яких розподіл між господарствами населення та сільськогосподарськими підприємствами відрізняється незначно.

Така ж ситуація стосується й птиці, 51,6% якої належить сільськогосподарським підприємствам. Фермерські господарства показують у

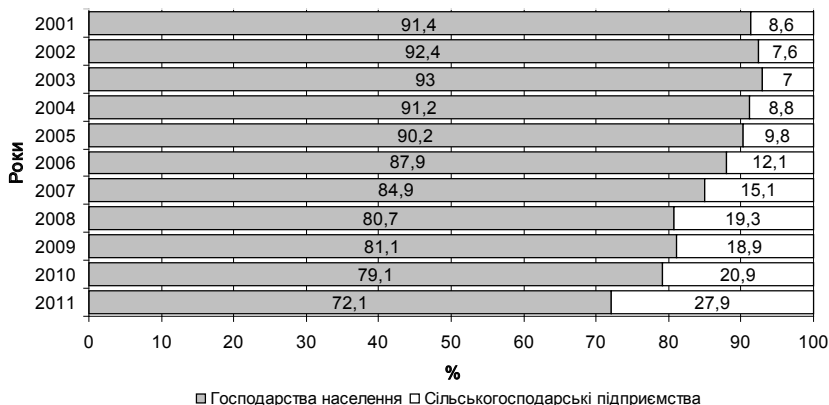

Рис. 4. Розподіл валової продукції сільського господарства Івано-Франківської області за типом виробників

Розподіл поголів'я худоби та птиці Івано-Франківщини на кінець 2011 р. за категоріями господарств

Види тварин	Сільськогосподарські підприємства (без фермерських господарств)		Фермерські господарства		Господарства населення		Разом	
	тис. голів	% від загальної кількості	тис. голів	% від загальної кількості	тис. голів	% від загальної кількості	тис. голів	%
Велика рогата худоба (без корів)	4,3	6,8	1,4	2,2	57,4	91,0	63,1	100,0
Корови	2,7	2,3	0,9	0,8	115,8	97,0	119,4	100,0
Свині	141,9	54,0	2,8	1,1	117,9	44,9	262,6	100,0
Вівці та кози	0,4	1,5	0,7	2,6	25,4	95,8	26,5	100,0
Коні	0,4	2,6	0,1	0,7	14,6	96,7	15,1	100,0
Птиця	3092,7	51,6	20,8	0,3	2880,0	48,1	5993,5	100,0

цьому випадку дуже низькі показники за усіма напрямками діяльності, утримуючи лише 0,3-2,6% поголів'я, залежно від виду тварин.

Рентабельність продукції суб'єктів агропромислового сектора Івано-Франківської області характеризується значною змінністю щодо більшості її видів (табл. 6). Лише стосовно великої рогатої худоби, овець та кіз притаманними є стабільно від'ємні показники, чим і спричинено постійне скорочення цього виду діяльності. Водночас несподівано була рентабельність на рівні -28,1% у 2011 р. щодо птиці на м'ясо, виробництво якої активно розвивалося в області останнє десятиліття та характеризувалося тенденціями до покращення.

Важливу роль у формуванні ефективного сільського господарства має продуктивність праці. В сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області, згідно статистичних даних, продуктивність праці, що вимірюється як вартість виробленої продукції в розрахунку на одного зайнятого, щороку динамічно зростає. Так, за період 2001-2011 рр. щорічні темпи росту склали 127,7-150,1% до попереднього року, що зумовило зростання з рівня 13962,4 грн. на одного зайнятого у 2001 р. до 206569,0 грн. у 2011 р. Водночас значною проблемою такого методологічного підходу оцінки ефективності є неврахування темпів

Рентабельність основних видів продукції сільського господарства
у сільськогосподарських підприємствах, у %

Види продукції	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011
Зернові культури	169,1	80,5	61,3	-2,6	-5,0	5,0	8,6
Насіння соняшнику	-21,2	-16,6	1,5	101,4	-28,1
Цукрові буряки (фабричні)	31,4	14,9	4,4	-3,7	26,6	1,1	9,7
Овочі відкритого грунту	52,5	53,3	49,1	0,9	46,1	34,0	16,7
Картопля	20,9	84,1	-19,4	-13,6	59,9	75,9	21,1
Плоди	53,6	75,0	65,6	-16,8	27,8	0,3	15,4
Молоко	29,1	-12,9	-17,1	0,4	-8,6	11,0	16,0
Велика рогата худоба на м'ясо	16,9	-3,5	-34,8	4,5	-3,3	-32,1	-20,2
Свині на м'ясо	19,3	-16,7	-56,0	14,6	41,6	14,3	62,6
Вівці та кози на м'ясо	1,4	-42,9	0,0	-46,4	-10,9	-21,1	-15,2
Птиця на м'ясо	32,8	-41,2	-8,0	6,6	-17,3	28,6	-28,1
Яйця	22,6	48,9	4,2	-25,8	30,0	87,3	79,0
Вовна	-4,4	-66,7	-85,7	62,5	0,0	...	-27,3

інфляції, яка в Україні останніми роками було достатньо високою. Реальна ситуація з продуктивністю праці у сільському господарстві України є достатньо складною, а відставання від країн ЄС є навіть критичним. Тому важливість нарощування продуктивності праці є ключовим для підвищення ефективності сільського господарства Івано-Франківщини, зокрема, та України, загалом.

У цьому контексті значною проблемою розвитку сільського господарства є його технічне забезпечення, що результує в низькій економічній ефективності. Ця проблема є притаманною для усіх регіонів України та має поступальний характер з початку 1990-х років. Відповідно, також й в Івано-Франківській області відбувається постійне скорочення кількості сільськогосподарської техніки, особливо що стосується тракторів у сільськогосподарських підприємствах (рис. 5).

Ринкова інфраструктура аграрного сектора області включає в себе 10 продовольчих (у тому числі 2 сільськогосподарських) та 60 змішаних ринків.

Основним альтернативним видом економічної діяльності, що на даний час розвивається в Івано-Франківській області, є туризм, причому регіон спеціалізується на багатьох його видах: гірськолижному, пішому,

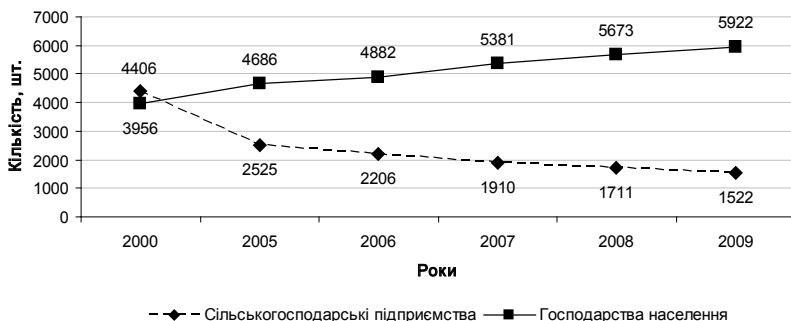

Рис. 5. Динаміка кількості тракторів в Івано-Франківській області за категоріями суб'єктів господарювання

спелеологічному, лікувально-оздоровчому, зеленому, культурно-пізнавальному, водному та інших. Окремо виділяється також туризм для осіб з обмеженими можливостями, що є як достатньо новим, так і потрібним в Україні. Варто зауважити, що більшість видів туризму здійснюється саме на сільських територіях, а тому його розвиток на основі наявних передумов є значним потенціалом для покращення соціально-економічного добробуту місцевого населення.

На даний час в Івано-Франківській області діє понад 30 гірськолижних витягів. В області є 10 курортних місцевостей, на території яких функціонують 42 санаторно-лікувальні заклади. Послуги сільського зеленого туризму станом на 2012 рік надавало в області 785 приватних садиб. Загалом, впродовж 2012 року область загалом відвідали 1045,3 тис. туристів та екскурсантів, метою значної частини з яких був відпочинок на сільських територіях регіону. Обсяги обслуговування туристів у даному році – 464,1 млн. грн.

Інші альтернативні види економічної діяльності на сільських територіях усе ще розвиваються, але темпи їх розвитку є незначними. Передусім, це сфера обслуговування сільських мешканців – побутові, ремонтні, будівельні, соціальні, освітні та інші послуги, але їх диверсифікація (різноманітність) та обсяги є незначними, а якість – достатньо низькою.

Розвиток сільських територій Івано-Франківщини відображає основні риси та тенденції, притаманні більшості регіонів України. Йдеться передусім про спеціалізацію на сільському господарстві, низький рівень розвитку альтернативних видів економічної діяльності, низькі доходи населення, неадекватний потребам та сучасним стандартам розвиток

інфраструктурного забезпечення територій. Водночас наявність проблем не повинна бути перешкодою розвитку загалом – саме їх вирішення і є сутністю розвитку, а тому наведений аналіз може дати змогу зробити окреслені висновки та обґрунтувати шляхи вирішення проблем сільських територій та їх мешканців, що дозволить у майбутньому покращити рівень використання наявного потенціалу, підвищити економічну ефективність господарської діяльності в усіх її проявах та покращити рівень якості життя місцевого населення.

Пріоритетами розвитку сільських територій Івано-Франківської області потрібно виділити формування багатофункціонального розвитку, що дасть змогу забезпечити сільське населення альтернативними джерелами доходів, сформує повноцінну локальну економічну систему з широким спектром доступних послуг у селах, сформує розуміння існування перспективи життя та розвитку для молоді. Також це дозволить переорієнтуватися частині населення від ведення сільського господарства до альтернативних видів діяльності, що є позитивним фактором в світлі підвищення конкурентоспроможності агропромислового сектора – на даний час надвиробництво одних видів продукції, а також дефіцит інших внаслідок неефективної структури виробництва та розподілу сільськогосподарської продукції перешкоджають створенню повнофункціонального агробізнесу, орієнтованого на якість продукції, економічну ефективність, максимальне забезпечення потреб споживачів.

Одним з пріоритетних напрямків розвитку Івано-Франківщини є туристична діяльність. Необхідним є подальша популяризація регіону в контексті туристичних переваг як в Україні, так і за кордоном. Важливим є також розвиток туристичної інфраструктури та підвищення якості послуг.

Термінового удосконалення потребує інфраструктура сільських територій регіону – технічна (транспортна, енергетична, інформаційна), ринкова (продовольчі ринки, об'єкти торгівлі та обслуговування), соціальна (освіта, дорадництво, охорона здоров'я). Без сучасної інфраструктури неможливим буде сталий розвиток сіл, підвищення якості життя, залучення населення до активної участі у формуванні нової економічної системи сільських територій та бачення їх перспективного розвитку.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2011 рік / за ред. М. М. Колімбровського. – Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2012. – 534 с.
2. Розвиток села Івано-Франківщини 2011 : стат. зб. / за ред. Л. О. Зброй ; Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2012. – 329 с.

3. Крупін В. С. Регіональні особливості розселення сільських мешканців в Україні / В. С. Крупін, А. О. Максименко // Науковий вісник Львівського нац. ун-ту ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. Серія «Економічні науки». – Львів, 2012. – Том 14. – № 4(54). – С. 263-268.
4. Населення України за 2011 рік (демографічний щорічник) / відпов. за вип.. Г. М. Тимошенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 444 с.
5. Туристична Івано-Франківщина. – Режим доступу : <http://www.tourism.if.ua>.
6. Звіт голови обласної державної адміністрації Івано-Франківської області про підсумки виконання програми соціально-економічного та культурного розвитку за 2012 рік. – Режим доступу : <http://www.if.gov.ua/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=1148>.
7. Стратегія економічного та соціального розвитку територій Івано-Франківської обл. до 2015 р. – Режим доступу : www.if.gov.ua/files/ifstrategy2015.pdf.

Крупин В.Е. Особенности и приоритеты экономического развития сельских территорий Ивано-Франковской области.

В статье проведен анализ основных характерных черт экономического развития сельских территорий Ивано-Франковской области, в частности производственной структуры, урожайности, экономической эффективности сельского хозяйства, объемов производства в разрезе субъектов хозяйствования, а также основных альтернативных видов экономической деятельности. Определены особенности функционирования сельской экономики области по сравнению с общенациональными тенденциями. Определены основные приоритеты экономического развития сельских территорий области в разрезе имеющегося потенциала и возможностей его реализации.

Ключевые слова: сельские территории, экономическая деятельность, сельское хозяйство, Ивано-Франковская область.

Krupin V.Y. Peculiarities and Priorities of Economic Development of Rural Areas of Ivano-Frankivsk Region.

The paper analyzes the main characteristics of economic development of rural areas in Ivano-Frankivsk region, including production structure, yield, economic efficiency of agriculture, output volumes of various business entities, as well as the alternative types of economic activities. Features of rural economy compared with national trends are defined. Main priorities of economic development of rural areas in the context of existing potential and possibilities of its realization in the region are outlined.

Key words: rural areas, economic activity, agriculture, Ivano-Frankivsk region.